

дартних рішень і технологій, переорієнтацію виробництва від матеріального до інноваційно-інтелектуального спрямування, так як саме інноваційна економіка є найвищою формою еволюції індустріальної системи господарювання суб'єктів підприємницької діяльності.

Для активізації механізму формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу та, як наслідок підвищення ефективності інноваційної діяль-

ності промислових підприємств України необхідно забезпечити розвиток конкуренції, економічне стимулювання, організаційну підтримку та оптимізувати фінансування інноваційної діяльності. В 2007 р. в структурі обсягу фінансування 73,7 % займають власні кошти підприємств, за рахунок держбюджету та місцевих бюджетів фінансувалось відповідно 1,3 % та 0,1 % загального обсягу (табл. 4) [1].

Таблиця 4

Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності в промисловості (у фактичних цінах)

Показник	2000		2004		2005		2006		2007	
	млн. грн.	відсотків до загального обсягу	млн. грн.	відсотків до загального обсягу	млн. грн.	відсотків до загального обсягу	млн. грн.	відсотків до загального обсягу	млн. грн.	відсотків до загального обсягу
Усього	1757,1	100,0	4534,6	100,0	5751,6	100,0	6160,0	100,0	10821,0	100,0
у тому числі за рахунок										
держбюджету	7,7	0,4	63,4	1,4	28,3	0,5	114,4	1,9	144,8	1,3
місцевих бюджетів	1,8	0,1	1,6	0,0	14,6	0,3	14,0	0,2	7,3	0,1
власних коштів	1399,3	79,6	3501,5	77,3	5045,4	87,7	5211,4	84,6	7969,7	73,7
коштів інвесторів										
вітчизняних	49,4	2,8	10,6	0,2	79,6	1,4	26,3	0,4	26,2	0,2
іноземних держав	133,1	7,6	112,4	2,5	157,9	2,7	176,2	2,9	321,8	3,0
інших джерел	165,8	9,5	845,1	18,6	425,7	7,4	617,7	10,0	2351,2	21,7

Мінімізації негативних соціальних наслідків економічної кризи могло б сприяти також запровадження ефективної тарифної системи оплати праці персоналу підприємств; вдосконалення системи регулювання заробітної плати на основі колективних договорів і тарифних угод у системі соціального партнерства; усунення невідповідності високої диференціації в оплаті праці за категоріями та професіями працівників, галузей та регіонів; перегляд чинної шкали ставки податку на особисті доходи з поверненням до прогресивної шкали податків; збільшення "прозорості" економіки за рахунок суттєвого зменшення її "тіньового" сектора; розроблення механізму визначення потреби економіки країни в кадрах на перспективу, на базі якого можна було б формувати державні замовлення на підготовку кадрів, виходячи з фінансових можливостей держави; створення умов для оздоровлення депресивних регіонів.

Висновок. Для економічного зростання промислового виробництва необхідна невідкладна і якісна модернізація існуючих в Україні виробничих потужностей на основі використання інтелектуального капіталу. Під-

вищення рівня інноваційної активності промислових підприємств, мобілізація всіх ресурсів а також системний, зважений, повсякденний підхід до подолання фінансової та економічної кризи дозволить у найкоротший термін вийти суб'єктам підприємницької діяльності з кризової ситуації, а Україні стати на шлях розвитку та процвітання.

Подолання кризових явищ, яких набула економічна система України, стає економічне зростання в умовах обмежених природних ресурсів і енергоносіїв можливе тільки на базі примноження та ефективного використання інтелектуального капіталу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України. / За ред. О.Г. Осауленка, відп. за вип. В.А. Головка. — К.: Консультант, 2008. — 575 с.
2. Гнибіденко І. Соціальний захист населення в умовах кризи // Праця і зарплата. — 2009. — № 3 (631) — С. 4—5.

Надійшла до редколегії 20.02.09 р.

Т.В. Швед, викл.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В даній статті розглядаються проблеми розвитку харчової промисловості в Україні. Застарілість матеріально-технічної бази та низький рівень якості продукції ставить перед державою та суспільством необхідність вибору та застосування дієвих засобів впливу. У зв'язку з цим, дослідження означених питань набуває особливої актуальності.

Ключові слова: харчова промисловість, матеріально-технічна база, якість продукції, інвестиції.
© Т.В. Швед, 2009

This article is about the one of the main problems of food industry in modern terms in Ukraine. The ramshackleness of material and technical base and low level of quality of products increase the necessity of government regulation.

Key words: food industry, material and technical base, the quality of products, investments.

Харчова промисловість у будь-якій країні, а тим більше в Україні, яка має надзвичайно сприятливі умови для її ефективного розвитку, є однією з провідних ланок всієї економіки, промислового та агропромислового комплексів, ефективне функціонування якої є основоположним чинником економічного і соціального зростання, головною умовою забезпечення підвищення життєвого рівня населення. В господарському комплексі країни, виходячи із забезпечення раціонального використання природного, виробничого, науково-технічного, інтелектуального потенціалу та вигідного геополітичного розташування, харчова промисловість відіграє визначну структуроформуючу функцію і являє собою одну із провідних галузей, яка повинна не лише задовольнити потреби населення країни в продовольстві, а й бути важливим джерелом формування бюджету.

Економічним проблемам промислового розвитку, зокрема харчової промисловості, присвячені наукові праці відомих вітчизняних та зарубіжних учених О.М.Алимова, І.Д. Блажа, В.М. Геєця, Б.М. Данилишина, Л.В. Дейнеко, С.І. Дорогунцова, А.О. Заїнчковського, М.Г. Ісаєвої, В.В.Кістанова, А.С. Лісецького, І.І. Лукінова, Я.Б.Олійника, Б.Я. Панасюка, І.О. Сингаївського, Л.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченка, І.Р. Юхновського та інших дослідників. У дослідженнях вчених порушувались і аналізувалися різні аспекти становлення та інтенсифікації харчової промисловості, її підгалузей в різні історичні періоди, а також пропонувалися теоретичні і практичні рекомендації щодо піднесення рівня господарювання у цій провідній галузі господарського комплексу країни.

Однак, означений феномен потребує подальшого дослідження, особливо в питаннях вирішення основних проблем розвитку харчової промисловості в умовах світової та вітчизняної фінансової кризи, що неспинно поширюється на соціально-економічне становище України. Уповільнення зростання промислового виробництва, розширення світового територіального розподілу праці у сфері виробництва викликає корінні кількісні і якісні зміни у харчовій промисловості. В той же час, застаріла матеріально-технічна база та низький рівень якості продукції, що виробляється, є одними із найбільш значимих проблем даної сфери. Зростання інвестиційної привабливості харчової промисловості на основі інноваційного розвитку, на наш погляд, є способом вирішення означених проблем і становить наукову новизну даної статті. Останнє дасть змогу створити можливість для прискорення розвитку економіки, спрямувати зусилля держави на всебічне стимулювання розвитку харчової промисловості в Україні, що у підсумку призведе до створення міцної економічної системи.

Не викликає сумніву, що забезпечення сталого, ефективного та довгострокового зростання харчової промисловості є одним із головних завдань держави на сучасному етапі розвитку економіки України. Ефективне функціонування цієї структуроформуючої галузі економіки може бути досягнуто на основі вивчення потреб внутрішнього і зовнішнього ринку в її продукції, платоспроможності її споживачів, забезпечення її виробництва за кількісними та якісними параметрами, що відповідають сучасним вимогам науково-технологічного прогресу з мінімальними питомими витратами праці.

Метою даної статті є доведення теоретичного положення про те, що інвестиційний розвиток харчової промисловості на основі інноваційної спрямованості є

одним із способів вирішення ряду проблем розвитку даної галузі.

Формування харчової промисловості і особливості її територіальної організації залежить від сукупної дії природно і суспільно-географічних факторів. Водночас кожен фактор зокрема впливає на формування харчової промисловості в певному напрямку.

Харчова промисловість об'єднує понад 40 галузей, які виробляють продукти харчування. Основними серед них є цукрова, борошномельно-круп'яна, олійно-жирова, хлібопекарська, спиртова, плодоовочеконсервна, рибна, молочна, м'ясна, виноробна, кондитерська, пивоварна, тютюнова та інші. Визначальну роль у розміщенні підприємств даних галузей відіграють сировина і споживач. Ті з них, які використовують малотранспортабельну сировину або значну кількість сировини, тяжіють до неї. До таких галузей відносять цукрову, олійну, рибну, плодо-овочеконсервну, маслоробну галузі. Галузі, в яких затрати на транспортування готової продукції більші, ніж на перевезення сировини, орієнтуються на споживача. Такими галузями є кондитерська, хлібопекарська, пивоварна, молочна та інші.

За офіційними даними Міністерства економіки України, за підсумком 2008 р., обсяги виробництва продукції продовольчої групи порівняно з 2007 р. зменшились на 0,9 %. Слід відзначити, що скорочення виробництва спостерігалось практично по всіх підгалузях харчової промисловості. Так, зниження обсягів виробництва олії відбулося на 16,4 %, цукру — на 15,8 %, перероблення та консервування овочів і фруктів — на 7,4 %, виробництво мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв — на 5,4 %, молочних продуктів та морозива — на 2,9 %. Скорочення обсягів переробки продукції м'ясної та молочної групи було пов'язане, у першу чергу, із тривалими негативними процесами, які відбуваються у тваринницькій галузі. Виключення склали виробництво тютюнових виробів, де приріст продукції становив 7,9 %, м'яса птиці — 25,4 %, шоколаду — 5,3 %, ковбасних виробів — 0,7 % та ін. Слід зауважити, що скорочення виробництва в галузі відбувалося при майже незмінних обсягах імпорту продукції (протягом січня-жовтня 2008 року)[3]. Окрім того, частка виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в загальному обсязі реалізованої продукції починаючи з 2003 року характеризується спадною тенденцією і у 2008 році, за даними Держкомстату, становила 14,2 % [2].

Низхідна динаміка виробництва, яка спостерігалась у 2008 році, позначилася і на обсягах прибутків підприємств харчової галузі. У зв'язку з переорієнтацією споживачів на придбання продукції більш дешевого цінового сегменту, зменшення платоспроможного попиту у другому півріччі, прибутки підприємств харчової промисловості суттєво уповільнилися і за підсумками 11 місяців 2008 року зростання становило 13,7 %. В цілому, у січні-листопаді 2008 р. кількість прибуткових підприємств галузі склала 60,9 %, що є меншим порівняно з означеним показником у 2007 році на 0,9 % [3].

В той же час, враховуючи значну залежність інвестиційної активності виробників харчової промисловості від позичкового капіталу (коефіцієнт відношення інвестицій до прибутку значно перевищує 1, і за підсумком 9 місяців 2008 року становить 1,6), обсяги прибутків, які підприємства здимували у 2008 році, не дозволили їм в повній мірі задовольнити власні потреби в інвестиційних ресурсах.

Про погіршення економічного становища в економіці України, в тому числі і в харчовій промисловості, свідчить офіційний прогноз про падіння ВВП у 2009 році на 5 % [3]. Зрозумілим є те, що статистичні дані є вираженням основних проблем розвитку харчової промисловості. Серед останніх можна назвати наступні: значний рівень застарілості і зношеності технологічного устаткування, збереження та ефективне нарощення експортного потенціалу даної галузі, створення механізмів мотивації праці із застосуванням новітніх, економічно ефективних і екологічно чистих технологій виробництва, які б сприяли підвищенню якості вітчизняної продукції та рівня її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Означені проблеми посилюються значною залежністю продуктивних сил харчової промисловості та їх розвитку від машинобудівної, хімічної, нафтопереробної галузей. Уповільнення темпів зростання виробництва або ж зменшення їх приросту в суміжних галузях кумулятивно впливає на динаміку показників розвитку харчової промисловості. Окрім того, значні інфляційні процеси, зменшення купівельної спроможності населення, а отже і платоспроможного попиту, і найголовніше — світова та вітчизняна економічна криза, особливим чином визначають подальший розвиток харчової галузі.

Одним із найбільш актуальних аспектів, що виражає розвиток харчової промисловості є, на наш погляд, створення прогресивної матеріально-технічної бази, її підприємств і виробництв, яка б відповідала сучасним досягненням науки і техніки. Зрозуміло, що стратегія випереджального розвитку України не може бути реалізована на застарілій матеріальній базі, на застарілих основних засобах. І якщо динаміка їх нарощення позитивна, то ступень їх зношеності вельми негативний. Так, на початок 2003 року він становив 47,3 % проти 36,5 % у 1990 році. Низькими є коефіцієнти ліквідації та оновлення основних засобів. За 1995—2004 роки коефіцієнт ліквідації коливався у межах 0,59—1,1 %, а коефіцієнт оновлення — у межах 1,14—3,18 %. До того ж коефіцієнт оновлення після 2001 року, коли він сягнув максимального значення (3,18 %) у наступних роках пішов на спад [4, с. 54]. За останні 5 років ситуація безперечно не змінилася, а тільки посилила свій негативний вплив на розвиток галузі. Особливо враховуючи те, що на кінець 90-х років матеріальна база всіх промислових підприємств (крім оборонних) була вже фізично і морально застаріла та зношена. Якщо в розвинутих країнах технологічні лінії з числовим програмним управлінням були звичними і постійно вдосконалювались, то в Україні їх мали лише деякі виробництва. А на підприємствах харчової промисловості, взагалі, більшість основних фондів були випуску перших повноцінних років. Вибуття застарілих промислово-виробничих основних фондів відбувається більш повільними темпами, ніж введення нових, що є свідченням екстенсивного характеру розвитку матеріально-технічної бази галузі. Наслідками застарілості матеріально-технічної бази є низький рівень якості продукції, висока затратність виробництва, незначний рівень конкурентоспроможності товарів та послуг, а отже, і неможливість глобалізації у світовий економічний простір.

Дослідження причин різкого скорочення використання виробничих потужностей дозволяє виділити серед них зовнішні і внутрішні, подолання яких має

забезпечити відновлення та підвищення ефективності розвитку харчової галузі. Серед зовнішніх чинників слід відзначити: різке скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської сировини; прорахунки в митній політиці, що призвели з одного боку, до відтоку України високорозвиненого спеціалізованого продовольчого машинобудування, виробництва таропакувальних та інших допоміжних матеріалів, що призвело до нерегульованого процесу деіндустріалізації харчової промисловості, масового створення малих напівкустарних не завжди екологічно безпечних харчових виробництв у сільськогосподарських підприємствах; низький платоспроможний попит населення, зумовлений загальною економічною кризою.

Серед внутрішніх чинників, найбільший вплив на скорочення рівня використання потужностей по виробництву промислової харчової продукції мають: висока енерго- та матеріаломісткість виробництва, викликана неефективним використанням відповідних ресурсів та низька продуктивність праці, що зумовлює високу собівартість виробленої продукції, знижує її конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринку; низький техніко-технологічний рівень багатьох харчових виробництв, який не забезпечує комплексну переробку сільськогосподарської сировини та належних умов для її зберігання, що призводить до значних втрат сировинних ресурсів харчової промисловості; наявність, як в цілому по Україні, так і в значній кількості областей диспропорцій між виробничими потужностями та сільськогосподарською сировиною, що надходить на переробку, а також між виробничими потужностями, на яких здійснюється основний технологічний процес і переробка вторинних матеріальних ресурсів; відсутність належних інтеграційних зв'язків з іншими галузями продовольчого комплексу, що проявляється, зокрема, у відсутності спільної зацікавленості переробних підприємств і виробників сільськогосподарської сировини у виробництві кінцевої харчової продукції; недостатній розвиток маркетингових служб на більшості підприємств харчової промисловості, а також відсутність їх належного інформаційного забезпечення.

Отже, вирішення означених проблем дозволить підвищити ефективність виробництва продовольчих товарів, їх конкурентоспроможність, зайняти передові позиції на світових ринках продовольства, а основним шляхом досягнення останнього є створення передумов для зростання інвестицій. Напрямами інвестицій в харчовій промисловості є: інвестиції в основні засоби: придбання устаткування, техніки, допоміжного обладнання; інвестиції в оборотний капітал: вкладення в матеріально-виробничі запаси; інвестиції в інфраструктуру: будівництво та капітальний ремонт цехів, складських приміщень та інвестиції в інновації: нові види техніки і технологій [1, с. 15—16]. Особлива роль належить інвестиціям, що мають інноваційну спрямованість, що здатні сприяти активізації підприємницької ініціативи в харчовій промисловості та створити можливості для інноваційного розвитку всієї економіки України.

Основними джерелами інвестування підприємств харчової промисловості на сучасному етапі розвитку галузі є державні капітальні вкладення, власні кошти підприємств, внутрішні приватні інвестиції, заощадження населення, кошти, приховані в тіньовому секторі економіки та за кордоном, іноземний капітал.

Розв'язання інвестиційної проблеми шляхом залучення всього кола джерел інвестування є важливою передумовою відновлення та прискорення розвитку харчової промисловості. Однак, справа не тільки в обсязі інвестицій, але й в їх ефективності, в інтенсифікації вкладень в найбільш ефективні, конкурентноспроможні виробництва, які дають швидку віддачу, в припиненні тих капітальних та інших витрат, що ведуть до розпорошення грошових ресурсів та посилення інфляційних процесів.

Що ж стосується іноземних інвестицій, то значна їх частка вкладається в спільні підприємства, які зорієнтовані на експорт сировини з України та імпорту сировини і готових виробів для реалізації їх на внутрішньому ринку України. До того ж величина імпорту цих спільних підприємств, як правило, переважає експорт. Останнє свідчить про недостатню зацікавленість іноземних інвесторів в техніко-технологічній модернізації галузі.

В харчовій промисловості капітальні вкладення мають направлятися насамперед на модернізацію і техніко-технологічне переоснащення підприємств, прискорений розвиток і підвищення ефективності функціонування пріоритетних базових галузей і виробництв, які формують стійкий експортний потенціал продовольства країни, а саме: в цукрову, масложирову, спиртову, лікєро-горілчану, соляну, молочноконсервну, парфумо-косметичну, виноробну, плодоовочеконсервну галузі та виробництво продуктів дитячого харчування.

Для забезпечення інноваційного розвитку харчової промисловості необхідно створити дієвий механізм інвестування технологічних змін. Останнє можливо, на нашу думку, шляхом державного впливу в сфері інвестиційної та інноваційної політики держави.

Висновки. Отже, враховуючи усе вищезазначене, необхідними напрямками державного впливу на інвестиційно-інноваційні процеси в харчовій промисловості є:

збільшення частки інноваційного інвестування у загальному обсязі інвестування шляхом створення належних стимулів інвестиційної діяльності та вдосконалення нормативно-правової бази;

встановлення мінімальної частки національного доходу, що має спрямовуватись на фундаментальні і технологічні дослідження та підвищення інноваційної спрямованості економіки України;

створення розгалуженої системи інвестування інноваційних програм та проектів в харчовій промисловості за рахунок як державного сектору економіки, так і за рахунок залучення приватних капіталів підприємницьких структур;

запобігання відтоку капіталів на зарубіжні ринки завдяки створенню нормальних умов для реалізації національних інвестиційних можливостей і сприяння залученню зовнішніх інвестицій на взаємовигідних умовах;

виключення випадків дискримінації у інвестиційній сфері, що сприяють виникненню перешкод у здійсненні інвестиційної діяльності та доступу інвесторів усіх категорій та реалізація закону щодо захисту прав національних інвесторів, яким повинні бути надані переваги перед іноземними кредиторами;

створення Фонду довгострокового кредитування в сфері харчової промисловості, який, акумулюючи державні кошти та кошти Національного банку України, міг би цілеспрямовано направляти їх на реалізацію технологічно пріоритетних для країни інвестиційних проектів, використовуючи послуги надійних вітчизняних банків;

визначення розвитку інноваційної інфраструктури пріоритетним напрямом державної політики та створення нормативно-правових, організаційних та економічних основ її функціонування, а також забезпечення статистичного нагляду та контролю за створенням та функціонуванням інфраструктурних елементів підтримки інноваційного підприємництва в харчовій сфері;

створення системи експертизи інноваційних проектів в сфері харчової промисловості на державному рівні, яка б була позбавлена тінєвих та корупційних впливів;

поєднання інвестиційної та інноваційної інфраструктури в єдиний напрям розвитку, ефективність якого досягалась би завдяки підвищенню економічного та соціального ефектів від взаємодії великої кількості проектів та відповідальності за його реалізацію;

сприяння розвитку інституційних механізмів фінансового забезпечення інноваційної діяльності з метою з метою розвитку наукового та винахідницького потенціалу, необхідного для розробки нових поколінь техніки і технологій та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Зазначені напрями впливу держави на проблеми розвитку харчової промисловості сприятимуть створенню ефективного механізму взаємодії держави та підприємницького сектору.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Михайленко О. В.* Вплив реальних інвестицій на процес відтворення основних засобів // Наукові праці Національного університету харчових технологій. Спеціальний випуск. Економічні науки. — 2005 — № 17 — 306 с.
2. *Офіційний сайт Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua*
3. *Офіційний сайт Міністерства економіки України // www.me.gov.ua*
4. *Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.*

Надійшла до редколегії 02.02.09 р.